

Cilt / Volume: 12, Sayı / Issue: 23, Sayfalar / Pages: 481-503

Derleme Makale / Review Article

Received / Alınma: 03.12.2021

Accepted / Kabul: 13.02.2022

SOSYAL BİLİMLERİN KAVŞAĞINDA KARŞILAŞTIRMALI SİYASET

Barış AYDIN¹

Öz

Adından da anlaşılacağı gibi Karşılaştırmalı Siyaset Disiplini (KSD), çerçevesi katı biçimde çizilmiş bir sosyal bilim disiplini olmaktan çok birçok sosyal bilim sahasından istifade edip bütün bu disiplinleri müşterek bir arayüzde konuşturma çabasının ürünüdür. Bu niteliği nedeniyle KSD'nin, üniter bir katılık göstermekten ziyade, ekonomi, kültür, bilim ve siyaset gibi temel iştiğal sahaslarının mecz edildiği disiplinlerarası bir anlayışın temsilcisi olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Öte yandan mukayese düzeylerinin farklılığının kimi metodolojik sorunlara yol açması, KSD'yi salt betimsel bir siyasal ilişkiler envanteri çıkarmaktan ibaret sayan kendinden menkul bir tarafsızlık tehlikesiyle de baş başa bırakmıştır. Bütün bunlara rağmen KSD, bu dar çerçeveye hapsolmemiş, doğası gereği sahip olduğu disiplinlerarası anlayışın peşinde çok taraflı bir analiz ve yorumlama yaklaşımı oluşturmayı başarmıştır. Bu çalışma da dünyadaki tüm toplumsal yapı ve kurumları, makro ve mikro düzeyde mukayeseli bir biçimde inceleyerek bunların sosyo-ekonomik, kültürel ve tarihsel düzeydeki fark ve ortaklıklarını ortaya koymaya çalışan KSD literatürünün eleştirel bir değerlendirmesini yapmak amacındadır. Bu amaçla literatürün önde gelen çalışmalarından istifade edilmiş ve bu çalışmalar mukayeseli ve eleştirel bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Devlet Merkezilik, Davranışçılık, Kültürel Dönüş, Çokkültürcülük, Mukayeseli Analiz, Siyasetin Birey Boyutu.

Jel Kodları: N40, O57, P50

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: barisaydin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2629-5228.

Atıf/Citation

Aydın, B. (2022). Sosyal bilimlerin kavşağında karşılaştırmalı siyaset. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 481-503.

COMPARATIVE POLITICS AT THE CROSSROADS OF SOCIAL SCIENCES

Abstract

As its name suggests, Discipline of Comparative Politics (KSD) is the product of an effort to make all these disciplines speak at a common interface by making use of many social science fields, rather than being a strictly framed social science discipline. Due to this nature, it has become inevitable for KSD to represent an interdisciplinary approach in which basic fields of activity such as economy, culture, science, and politics are combined, rather than displaying a unitary rigidity. On the other hand, the fact that the difference in the levels of comparison has caused some methodological problems has left the KSD with the danger of self-evident impartiality, which considers it only to take a descriptive inventory of political relations. Despite all this, KSD was not confined to this narrow framework, and succeeded in creating a multilateral approach to analysis and interpretation in pursuit of its interdisciplinary understanding by nature. This study aims to make a critical evaluation of the KSD literature, which tries to reveal the differences and commonalities of all social structures and institutions in the world, at the macro and micro level, by examining them comparatively. For this purpose, leading studies in the literature were used and these studies were subjected to a comparative and critical examination.

Keywords: State Centrism, Behaviourism, Cultural Turn, Multiculturalism, Comparative Analysis, Individual Dimension of Politics.

Jel Codes: N40, O57, P50

1. GİRİŞ

Karşılaştırmalı siyaset disiplini (KSD) ismiyle müsemma bir biçimde tabiatı icabı birtakım farklı ölçütü dikkate alan, bu ölçütleri ilkin kendi içlerinde sorunsallaştıran, sonra bunların birbirleriyle münasebetlerinin çözümlemesine girişen, bu biçimiyle de birçok veçheye sahip bir düşün faaliyetinin zorunlu olarak pratisyeni olan ve salt bilimsellik iddiasında bir disiplin olmaktan çok bir nevi ilişkisel nitelikli ve müştereklik temelli bir sosyal bilim sahası gibi telakki edilebilir. Burada zikredilen çok veçheli olma hali, sınırları, ilgisi ve iş gördüğü saha net çizgilerle tanımlanmış adeta doğa bilimsel bir kesinlikten ziyade toplum hayatının anlamlı bir resminin çıkarılması, bu resmin takdim, teşvik ve idaresini de kapsayan tümel kavrayışı da mecburen beraberinde getirmiş ve siyasetten kültüre, bilimden ekonomiye toplum hayatının bütün unsurlarının hesaba katıldığı bir anlayışı zorunlu kılmıştır.

Bir başka açıdan KSD ile meşgul olmak ya da onu iş edinmek, yalnızca bir politik münasebetler envanteri çıkarmak ve bu envanter üzerinden görelî karşılaştırmalara girişmekten ibaret değildir. Daha ziyade mezkur insan topluluklarının siyasal nitelikli etkileşimlerine tesir eden birçok toplumsal, iktisadi ve siyasal belirleyene kulak kabartan, bu anlamda esasen yapısal anlamda çok farklı iki analiz düzlemini bir araya getirme çabasını ifade eden fazlasıyla meşakkatli bir işin altından kimi benzerlikler, değinmeler vasıtasıyla kalkmaya çalışan ve müphem nitelikli olsa bile yol gösterici türde birtakım hipotezler ortaya atmaya gayret eden bir yaklaşıma denk düşer. Bu çalışma da dünya-tarihsel düzeyde insan

topluluklarının toplumsal, iktisadi, kültürel ve yönetsel biçimlerini hem tikel hem de tümel boyutta inceleyen, bunu yaparken de hiçbir zaman karşılaştırma azminden taviz vermeyen ve artık disiplin açısından kurucu niteliği haiz olmuş kimi temel metinlerin, dolaylı ya da dolaysız katkılarına dikkat çekmek ve buradan hareketle söz konusu metinleri elden geldiğince birbirleriyle konuşturmak çabasıdır.

2. DİSİPLİNİN TEMEL DERTLERİ, KONVANSİYONLARI VE BUNLARA YÖNELİK ELEŞTİRİLERE DAİR

Girişte bir hayli melez ve çerçevesi belli olmayan bir disiplin manzarası resmedilse de disiplinin bilhassa zuhur ettiği II. Dünya Savaşı sonrası oluşan ve zamanla kurumsallaşan -her ne kadar müşterek bir mutabakata dayanmasa da- birtakım konvansiyonlara sahip olduğunu da söylemek gerekmektedir. Oyunun kuralları, oyuncularını ve çoğu zaman yerinin de değiştiği oldukça dinamik ve hizaya gelmez bir saha olarak siyasetin temel meşgale olduğu bu disiplin, böylesi bir belirsizlik mıntıkasında cereyan eden bin bir türlü *oyunu*, çoğu kez muvaffak olamayacağının mutsuz bilinciyle de beraber, muazzam bir iştihakla anlama, çerçeveleme, izah etme ve kimi kez de ona müdahil olma işini ihtiva eder (Lane, 2014, s. 14). Buradan hareketle denebilir ki KSD, mevzularını sonsuz ve zaman zaman isabetsiz ve yersiz çoklukta yaklaşımlar temelinde ele alsın bile cari durumda disiplinin gözle görülür bir iyileşme eğilimi ve istidadı ortaya koyduğunu da teslim etmek elzemdir (Lane, 2014, s. 9).

Tarihsel olarak kökleri Antik Yunan'a dek götürülebilse de dünyanın teknik gelişmeler vasıtasıyla ekonomik, iletişimsel ve sosyo-kültürel manada muazzam bir etkileşim sürecine girdiği bilhassa yirminci yüzyılın ikinci yarısında ciddi bir önemi haiz olan KSD, siyasetin bu müphem doğasından sebep cari olan çok çeşitlilik ve taraflılık nedeniyle belli bir sabiteden ziyade sürekli kendini aşan, yenileyen, test eden ve yeniden kuran mahiyeti nedeniyle de dinamik bir disiplindir. Ayrıca bundan sebep çerçevesi belli bir disipliner netlik sahibi olmadığı için kafi teorik tekamül sağlamadığı söylene de KSD, belli bir istikametten ziyade pratik içerisinde öğrendiği el yordamından hareketle toplumsal hayat ve reel siyasete ilişkin mülahazalarda bulunma yoluna gitmiş (Lane, 2014, s. 15), tabiri caizse göçü yolda düzmüştür.

Kavramsal müphemliğin, sarahat yönünde tekamülü için KSD'nin beşeri siyasal davranışa dair istatistiki verilerin muhtemel siyasal davranış eğilimlerinin anlaşılmasında en uygun ve bilimsel yöntem olduğu iddiasından hareket eden *davranışçılık*, önde gelen yaklaşımlardan biridir. II. Dünya Savaşı sonrası sosyo-ekonomik gelişmenin evrensel ve müşterek yasalarını teşhis etme gayretindeki teorik faaliyete tekabül eden *gelişme teorisi* ile buradan devletin sosyo-ekonomik tekamülde oynadığı tayin edici rolü ziyadesiyle vurgulayan *devlet merkezli*

analitik kurumsalcılık da bir diğer gözde teorik müktesebatı ifade eder. Son olarak da bütün bunlardan sonra seksenlerin ikinci yarısında ortaya çıkan ve doksanlar ile iki binlerde iyiden iyiye cari hale gelen, kurumların içinde ya da dışında bireyin formel ya da enformel varlığının toplumsal yaşamın dönüşümündeki kilit konumuna dikkat çeken *bireysel politik aktör* yaklaşımını saymak mümkündür. Zikredilen bu dört temel yaklaşım vasıtasıyla KSD'nin güncel haline kavuştuğu iddia edilebilir (Lane, 2014, s. 30-31).

Şimdilerde ise davranışçı modelin fazlasıyla sayıya angaje indirgemeciliğe ve bundan sebep hayli yüzeysel birtakım izahlara tevessül etmesinin yol açtığı sukut-u hayal, gelişmecilerin ideal durum, soyut modeller ve muğlaklıkla malul oluşlarından neşet eden teessür ve devletçilerin devletin varlığına ziyadesiyle meftun ve onun oynaması gerektiği müspet role bel bağlamış olmalarının sebep olduğu bir yılgınlıktan bahsetmek mümkündür (Lane, 2014, s. 31). Bu yılgınlıktan kaynaklı bir yenilenme ihtiyacı hasıl olsa da KSD'nin doğasına dair dört başı mamur bir teorik artikülasyondan ziyade çalışma ve araştırmalarda yol gösterici mahiyette birtakım genel konvansiyonlara sahip olduğu aşikardır ve zaten KSD de esas itibarıyla dinamik toplumsal yaşamın mukayeseli analizi için sürekli bir arayışın adresi olarak düşünülmelidir (Lane, 2014, s. 42).

Demek ki çok taraflı ve bir çok disiplinin bulgu ve hipotezlerinden istifade eden bir tür uygulamalı bilim alanı olarak KSD, toplumsal yaşamı oluşturan her türden pratik ve bilginin ayırında olmakla mükelleftir. Bu minvalde KSD'nin kaçınılmaz disiplinlerarası karakterinde kritik bir rol oynayan kültür mefhumunun sosyal bilimlerin çeşitli sahaları, özellikle antropoloji, nezdinde anlama ve alımlanışının, disiplinin mukayeseli analiz çerçevelerinde ne türden bir yer teşkil edebileceğine değinmek gerekmektedir.

3. KÜLTÜR VE ANTROPOLOJİK İZAHATLARIN YERELE VE KSD'YE KATKILARI

Kültürün ne olduğu, toplum yaşamında nasıl bir rol oynadığı ve doğru dürüst bir biçimde hangi ölçütler dahilinde incelenebileceğine dair somut birtakım analizlerden neşet eden bir kültür kuramı anlayışı geliştirmek (Geertz, 2010, s. 12) KSD'nin çok katmanlı ve taraflı yaklaşımı bakımından da hayli önemlidir. Bu anlamda, “en karmaşık bütün” ve geniş bir çerçevelenme çabasının çaresizliğiyle benzetmelere gömülmüş eklektik kültür gibi tanımların karşısında, gösterge-bilimsel bir yönelimle, “insanın kendi ördüğü anlamlılık ağında oturan bir hayvan olduğu görüşüne inanarak, kültürü bu ağların kendisi biçiminde algı[ayan], bu nedenle de kültür analizi[ni] bir yasa arayan deneysel bir bilim değil, anlam arayan yorumsal bir bilim” olarak telakki eden, temel derdi “açıklığa kavuşturmak” ve “yüzeysel

anlaşmazlıklar karşısında toplumsal ifadeleri anlamlı kılmak” olan bir kültür mefhumunun peşinde olmak da (Geertz, 2010, s. 18-19) önemli bir kavramsal arayışa tekabül etmektedir.

Belli bir anın tasvirini kafi gören sınırlı tasvir etkinliğinin karşısında mezkur faaliyetin vuku bulduğu simgesel evrene, anlam dünyasına, failin niyetlerine, kültürel donanım ve arka planına odaklanan *yoğun betimleme* (thick description) etkinliğinin antropoloğun ya da etnografin asli amacını cisimlediğini yazan Clifford Geertz (2010, s. 22), kültürün salt bir ürün olmanın ötesinde bozulan, yeniden kurulan ya da yaratılan hayli dinamik bir şey olduğunu salık verir. Yaptığı şeyin muhtelif coğrafyalarda, muhtelif kişilerce yaşanmış hikayeleri yorumlamak, anlamaya ya da anlamlandırmaya çalışmak ve buradaki “küçük ama yoğun dokulu gerçeklerden geniş sonuçlar çıkarmak, kolektif yaşamın yapılandırılmasında kültürün rolüne ilişkin geniş bildirimleri karmaşık özgülüklerle ilişkilendirerek desteklemek” amacına hizmet ettiğini belirten Geertz (2010, s. 44), bu yönüyle KSD için de önemli bir kavramsal açılım sağlar. Geertz’in (2010, s. 47) “yorumsal antropolojinin asıl görevi bizim en derin sorularımıza yanıt vermek değil, başka vadilerde başka koyunları güdenlerin verdikleri yanıtlara erişmemizi sağlamak ve böylece bu yanıtları insanın neler söylediğine ilişkin sonradan danışılabilir kayıtlara eklemektir” savı da KSD bakımından tastamam bir muhtemel hedef vazifesi olarak görülebilir.

İnsana dair doğuştan gelen birtakım hususiyetleri öne alan ya da bunun karşısında insanı salt sosyo-kültürel unsurların basit bir mamulü derekesine indiren yaklaşımlar karşısında her ikisinin de etkisini dikkate alan bir tavrı benimseyen Geertz, insanın doğuştan getirdiği birtakım melekelerinin olduğu fakat bunların belli bir kültürel-simgesel evren içerisinde anlam bulduğu iddiasıyla bu önerisini temellendirmektedir. Kişinin eylem repertuarını mümkün kılan koşulu teşkil eden kültürel-simgesel evren mefhumu, Geertz’in bir tür akademik melezleme olarak ifade edilebilecek yaklaşımının temel referans noktasıdır. Buradan hareketle insan doğasına ilişkin tekdüze bir görüşe gönül indirmemek bir biçimde cennet bahçesini terk etmek manasına geldiği gibi “kültürün zaman ve uzam içerisinde gösterdiği çeşitliliğin yalnızca bir vitrin ve görünüş sorunu, yalnızca sahne dekoru ve komedi maskeleri sorunu olmadığı görüşünü korumak aynı zamanda insanlığın özünde olduğu kadar kendi ifadesinde de çeşitlilik sergilediği görüşünü korumak demektir.” (Geertz, 2010, s. 55)

Ayrıca davranışlarımıza yön verecek simgesel gereçler ve beden dışı bilgi kaynakları seti olarak kültür, kişinin temelde ne olabileceği ve gerçekte ne haline geldiği arasındaki rabıtayı sağlarken insan haline gelmenin aynı zamanda birey haline gelmek olduğu iddiasına da can suyu verir. Bir diğer deyişle birey olmak kültürel şablonların, sittin senedir kişinin yaşamına

rota tayin etmiş, nizam vermiş ve onu belli bir şekle büründürmüş tarihsel olarak mamul anlam dünyalarının kılavuzluğunda mümkündür (Geertz, 2010, s. 71). Buradan hareketle Geertz'in çalışmalarındaki temel motivasyonun, kültürün insan yaşamının mümkünlük koşullarından oluşunun aşikarlığının insanın biyolojik varlığından neşet edenlere dair bir körleşmeye yol açmaması ve insan varlığının bu çok katmanlılığının bizatihi kendisinin etnografik ve antropolojik faaliyetin işgal sahası olması gerektiği iddiasında yattığı söylenebilir. Bu teorik artikülasyonlar salt davranışçılık, kurumsalcılık yahut devletçilik temelli yaklaşımların aksine bireyi de işin içine katan mümbit bir yaklaşıma imkan vermesi nedeniyle KSD nazarında da ziyadesiyle dikkate değerdir.

Geertz'in bir diğer kültürel sistem olarak adlandırdığı dine dair çözümleyici-yorumlayıcı yaklaşımı da en az diğer mefhumlara yaklaşımı kadar dikkate değer olduğu gibi KSD bakımından da kullanışlı olabilecek analiz çerçevelerinden birini teşkil etmektedir. "Din: (1) bir simgeler dizgesidir; (2) insanlarla güçlü, yaygın ve uzun süre kalıcı ruhsal durumlar güdülenimler oluşturacak biçimde hareket eder; (3) bunu başarmak için genel bir varoluş düzenine ilişkin kavrayışları formülleştirir (4) ve bu kavrayışları öyle bir gerçeklik havası ile bezeler ki (5) ruhsal durumlar ve güdülenimler eşsiz bir biçimde gerçekçi görünürler." (Geertz, 2010, s. 112) Buradaki din kavramsallaştırmasıyla Geertz, kültürün dört temel bileşeninden (sanat, ideoloji, sağduyu ve din) biri olarak konumlandığı dinin, bir simgesel düzen olmasıyla insanın anlam arayışına dair belli bir *ethos* ve yaşam tarzı sunması ve faal ritüel evreniyle gündelik yaşamın devamlılığını olanaklı kılan ruh halleri ve motivasyonların sürekliliğini sağlaması bakımından toplumsal yaşamın kurucu unsurlarından biri olduğu kanaatindedir. Bu kavramsal aletin incelenmesinde sembollerde vücut bulan anlam ağlarının soruşturulması ve akabinde bu anlam ağlarını toplumsal-yapısal ve psikolojik vetirelerle rabıtalandırmak şeklinde iki kademeli bir yol öneren Geertz (2010, s. 150-151), bu analiziyle de dine dair çubuğu sadece bir tarafa bükmeyen çok taraflı bir yaklaşımın örneğini verdiği gibi KSD'nin çok taraflılığına da selam çakan bir tavra imza atar.

Kültürün ve onun çeşitli veçhelerini ifade eden din, sanat ve ideoloji gibi bileşenlerini toplumsal bağları güçlendirme, kişinin bireysel iç güvenliği ve toplumsal güvenliğine katkısı bakımından tamamen işlevselci ve süreklilikleri öne çıkartan bir bakış açısıyla değerlendiren ve böylelikle kendinden menkul tarih dışı bir yekpare toplumsallık anlayışının dolaylı meşrulaştırıcısı haline gelen işlevselci-yapısalcı antropolojik izahat çerçevesi bir hayli revaçta bir açıklama modelidir. Bunun karşısında Geertz (2010, s. 172), toplumsal ve kültürel düzeyleri biri birinden türeyen bir peş peşelik şeklinde değil beraberce işleyen birbirine denk

fakat tek parça olmayan bir biçimde kavrayan ve bunları iki ayrı kavramsal alet olarak düşünen bir yaklaşımı gündeme getirmektedir.

İdeolojinin bir tür çarpık bilincin gerçekliğe dair yanlı(ş) bir temsilinden ibaret olduğunu, dolayısıyla onun kültürel bir dizge olarak toplumsal anlam evrenini kurmadaki rolünü göz ardı eden ve bu minvalde ideolojik malumatı bilim-dışı safsatalar şeklinde telakki eden anlayış da günümüzde fazlasıyla caridir. Bu bakışın karşısında da Geertz (2010, s. 224), toplumbilimlerinin ideolojinin toplumsal hayatın tesisindeki önemini kavrayamayışının tam da bu türden bir kuramsal savruluk ve körlükten kaynaklandığını, dolayısıyla ideolojiye cari yaklaşımın dışında “yamuk” bir nazarla bakmakla ancak onun mahiyetine ilişkin teferruatlı bir analiz çerçevesi oluşturulabileceği kanaatinde. Bir başka deyişle Geertz (2010, s. 262), “Toplumbilimci nasıl zayıf bir ideolog değilse, ideolog da o çapta zayıf bir toplumbilimci değildir.” ifadesiyle Hitler’in ideolojik endoktrinizasyonunun Alman toplumunun çarpık bilincini değil zaten o toplumda potansiyel olarak var olan bir nevrozun kudretli bir toplumsal dalga haline gelişini ifade ettiği ve toplumbilimin de tam da bu türden bir dönüşümü mümkün kılan koşulları anlama ve anlamlandırma bakımından ideolojinin toplumsal yaşamdaki kurucu karakterinin analizine angaje olması gerektiği inancındadır. Buradaki yaklaşım, KSD’nin insan topluluklarının karşılaştırmalı bir biçimde çözümlenmesi sırasında her bir tekil unsurun içinde bulunduğu toplum açısından ifade ettiği kıymete dikkat kesilen ve bu tarafıyla tikelden tümele dair ipuçları devşirmesine imkan veren kıymetli bir çözümleyici araç işlevi görebilmesine katkısı açısından önem kesp etmektedir.

Ulusçuluğu da Geertz (2010, s. 268-269), “hareketin şekillendiği ve kristalize hale geldiği [1.] aşama; zafere ulaştıkları aşama [2.] aşama; kendilerini devlet biçiminde düzenledikleri [3.] aşama; (...) kendilerini hem diğer devletlerle hem de içinden doğdukları düzensiz toplumlarla olan ilişkilerini tanımlayıp dengelemeye zorunlu hissettikleri [4.] son aşama” şeklinde dört başlık altında ele alır. Ayrıca onun ideolojik tertibatının “bir tür kültürel diyalektik” ya da birer “soyut fikirler lojistiği” olmayan *özcülük* ve *çığırıcılık* olarak adlandırdığı iki mefhum üzerinden anlaşılabilirliğini ve yeni devletlerin bu hayli dinamik ve gelgitli sürecindeki ideolojik gelişmelerin toplumsal süreçler boyunca akan ve onu dolaysızca yansıtan bağımsız bir düşünce akışına değil; bu sürecin bir boyutuna tekabül ettiğini vurgular (Geertz, 2010, s. 274).

Çoğunlukla karizmatik-mesiyani bir liderlik etrafında harekete geçip zafere ulaşan, buna karşın devletin kurumsallaşmasıyla genellikle eskiden devralınan sömürgeci kurumsal mirasın birer kötü kopyası biçiminde sert bir sınıfsal bürokratik hiyerarşinin yeniden üretilmesiyle

sonuçlanan bu yeni devlet inşa süreçlerinde de Geertz (2010, s. 284), sonrasındaki yoksulluk ve toplumsal acılara rağmen, halen dahi mensuplarının anlam dünyasında ulus olmanın gerekliliğine dair bir sorgulamaya yol açmamasının ne türden dinamik ve pratiklerle mümkün olduğu sorusuna odaklanılması gerektiğini salık verir. Bu anlamda buradaki ideolojik mühimmata sövmenin de bir anlam ifade etmediğini belirten Geertz, kültürü ve ideolojiyi, kişinin içine doğmasının yanı sıra orada bizzat kendini anlamlı kıldığı ve yapıp ettiklerine toplumsal bir değer atfettiği bir simgesel evren olarak kavrayan Talcott Parsons'un yaklaşımının da buradaki karmaşayı çözmeye oldukça kullanışlı bir kavramsal gereç olduğunu dillendirir.

Müesses nizamın tesisi sonrası ortaya çıkan sorunların -bu devletlerdeki halkların varsayılan kan bağları, ırk, dil, bölge ve gelenek gibi ilksel bağlılıklar bakımından, bunların bir ya da birkaçının sivriltilmesiyle- açığa çıkması, uluslararası arenadaki etkinliğin kurumsal bir ulus devleti operasyonel bir gereklilik kılması ve buna karşın mezkur ilksel bağlılıkları tatmin edecek belli bir otonominin de ulus devletin operasyonelliğinde bazı sıkıntılar doğurması, sömürge sonrası ulus devlet inşa süreçlerinin temel açmazlarını teşkil etmektedir. Ulus devlet içindeki halkların birbirlerine nazaran sayısal durumları ekseninde beş farklı tipoloji belirleyen Geertz (2010, s. 299), modern devletin bu ince dokunmuş, kıskançlıkla korunan ve yüzyıllar boyu kristalleşen örüntüleri modern siyasetin kumaşı haline getirmek gibi oldukça zorlu bir işle mükellef olduğunu, buna karşın siyasal modernizasyonun bu toplumsal örüntülerin -tavsamasını değil kendilerine mümbit bir yaşama alanı bulduklarından- giderek daha da zenginleşmesini beraberinde getirdiğini belirtmektedir.

Modern devletin doğası gereği tek tek bireyleri en azından biçimsel manada birer siyasal özne olarak yeniden kurmasının ilksel duyarlılıkların da birer siyasal örgütlenme mevzuu haline gelmesine yol açtığı aşikar olsa bile, Geertz (2010, s. 300), bu durumun modern öncesi döneme nazarla toplumun toplam siyasal kudretindeki artış bakımından değerlendirilmesi gerektiği ve bunun da her şeye rağmen eskiye göre daha evla olduğu iddiasındadır. Dolayısıyla Geertz (2010: 308), ilksel duyarlılıklar ve sivil siyaset arasındaki gerilimin tam olarak ortadan kaldırılması mümkün olmasa bile, siyasal kudreti haiz topluluğun sahip olduğu kolektif benlik duygusunun hatırına, yurttaşların kendilerini siyasal otoritenin doğal bir bileşeni olarak görebileceği, devletin bütün bu toplumsal unsurların müştereken istifade ettiği görece tarafsız bir yönetsel enstrüman biçiminde telakki edildiği çok taraflı bir sivil siyaset zeminine yol açacak “bütünleyici bir devrim”in yine de mümkün ve gerekli olduğu düşüncesindedir.

Bu argümanlarını Endonezya, Malezya, Burma, Hindistan, Lübnan, Fas ve Nijerya örnekleri üzerinden tartışan Geertz (2010, s. 341), bütüncü devrimin etnik temelli ayrımları ortadan kaldırmadığını en fazla ehlileştirerek modernleştirdiğini ya da bazı durumlarda kendilik bilincinin çoşturulmasıyla şiddetli çatışmalara dahi evrilebildiğini de belirtmeden edemez. Fakat yine de Geertz, şahsi benliğe tutkuyla bağlanma ile güçlü bir milli birlik arzusu arasındaki kronik gerilime rağmen modern yönetsel anayasal ya da örfi pratiklerin tümünü, ilksel ve sivil sadakatlerin kafa kafaya tokuşmasını önlemek çabasının takdire şayan ürünleri olarak telakki etmek gerektiği konusunda da ısrarcıdır.

Sonuç olarak Geertz'in bu çalışması KSD için mukayeseli bir analiz çerçevesinin toplumsal bilim yapmadaki muhtemel ufuk genişlemesinin örneklerini sunması bakımından dikkate değer niteliktedir. Kültürü, insanların kafasında tasarladıkları bir model olarak gören anlayışa karşı örgütlenmiş bir simgesel sistemler repertuarı olarak kavrayan ve bu simge ve pratiklerde açığa çıkan bir anlam ağı biçiminde telakki eden Geertz, insanların kendilerine dair anlattıkları hikayelerin, gerçekliğin çarpıtılmış bir türünü ifade eden safsatalar değil bizzat kişinin simgesel dünyasını kuran anlamlı metinler olduğunu dillendirmesiyle de KSD'nin son yıllardaki birey yönelimli açılımlarına da uygun bir yaklaşıma sahiptir.

4. YAKIN TEMASLI VE UZUN ERİMLİ SAHA ÇALIŞMASININ KSD NAZARINDA YARARI

Mukayeseli analizin bir diğer önemli yönetsel veçhesi olan saha çalışmasının temel olarak antropolojinin konvansiyonlarından hareket ettiği düşünüldüğünde, Geertz'in coğrafi ve kültürel olarak hayli uzak iki İslam ülkesini (Endonezya ve Fas) mukayese ettiği bir başka çalışması da KSD açısından her bakımdan oldukça önemli kavramsal açılımlara gebe olabileceği için dikkatle üzerinde durulmayı hak etmektedir. İşin icracısı olarak gözlemcinin rolü ve pozisyonunu da sorunsallaştıran Geertz, ilkin, o güne kadar dinler tarihi ve İslam çalışmaları alanındaki belli bir öz atfına yaslanan oldukça monolitik bakışın karşısında, toplumsal ve tarihsel bağlamdaki temsil ve pratiklerin canlı tasviri yoluyla tikel olana yoğunlaşıp, bu tikellikleri de birtakım kategorilere yerleştirmek yerine mukayese ve murakabeyi mümkün kılacak kısmi benzerlikleri temel alan farklı bir strateji önerir., Hemen ardından antropoloji ve tarih arasındaki akademik loncacılığın tezahürü olarak ortaya çıkan teorik ve pratik mesafeyi kapatmayı hedefleyen bir yol haritası ortaya koyarak iki önemli kavramsal katkıya imza atar.

Eskiden, mikro örneklerden makro genellemelere gitmeye fazlasıyla teşne bir antropologlar camiası olduğunu fakat şimdilerde onların da bu sevdalarından yüz geri ettiğini belirten

Geertz, kendisinin de yapmaya çalıştığı şeyi, sınırlı anlamaların kapsamlı anlamalara ne türden katkılarda bulunabileceğinin tespiti ve içinde tekil ve tumturaklı bilgilerin seslerinin de yankı bulduğu genel ve geniş çerçeveli izahlara ne şekilde vasıl olunabileceğinin keşfi kaygısı olarak resmetmektedir. Bu kaygının cari kısıtlılıklar, tarihsel ve teorik karşı koyuşlarla sınanma ve yanlışlanmaya son derece açık spekülaf karakterine rağmen Geertz (2012, s. 12), Michel Foucault'nun (1995, s. 9) *Söylemin Düzeni* başlıklı muazzam konuşmasında bahsettiği biçimde “sürdürmek gerek, sözcükler olduğu sürece onları söylemek gerek” şiarını duymuşçasına kapsamı dar olsa dahi kulakları her daim dik tutarak genele dair spekülaf mülahazalarda bulunmanın gerekli olduğunu, aksi takdirde “radikal rölativizmin renksiz sersemliğine ya da tarihsel determinizmin bayağı zorbalığına şikar olacağı[mızı]” dile getirmektedir. KSD de bu minvalde sürekli bir teorik ve pratik arayışın adresi olması ve kendini yıkan ve yeniden kuran bir akademik etkinliği teşkil etmesiyle buradaki teorik artikülasyonların takipçisi olmalıdır.

Geertz'e (2012, s. 16-18) göre, gelişmiş bir antika koleksiyoncusundan çok amatör bir heveskar olması gereken karşılaştırmalı dinler çalışan bir antropoloğun, Asya ve Afrika'da kitabın yazıldığı dönemde yeni olan toplumsal hareketliliklerin sonucu tesis edilen yeni devletlerdeki toplumsal değişimde dinin rolünü ele alan bir çalışmanın ilk olarak, zaten mebzul miktarda bulunan din tanımlarına yeni birini daha eklemekten imtina etmesi gerekir. Geertz daha ziyade, müminlerinin gerçekliği anlamlandırmada kullandığı imge ve metaforlarda vücut bulan özgül dini muhteviyatın tarihsel seyir içerisinde kitleye şamil kılınmasında aracı vazifesi gören muhtelif kurum ya da pratiklerin, bu özgül içeriğin alımlanmasındaki rollerine odaklanması ve buradan devşirilen görelî kurumsal ve pratik değişimlerin genel olarak dinin deneyimlenme biçimlerinde yarattığı değişim ve sürekliliklerin izinin sürülmesi gerektiği kanaatindedir.

Buradan hareketle Geertz (2012, s. 32), bu iki ülkede “kutsal olanın doğasının karakteristik kavramlaştırılmalarının ve insanların kutsala ne şekilde yaklaşmaları gerektiğinin, nasıl aşamalı olarak, değişken biçimlerde ve birden çok sapma ve gecikmelerle” kurulduğunu göstermek için üç aşamalı bir yol haritası önermektedir. İlk geçmişî tasviri bir katalog ya da masal olmaktan çıkaracak, neyin neden sonra geldiğinin sade hikayesini anlatan kronolojik-tarihsel bir anlatının ortaya konulması elzemdir. Akabinde buradaki tasavvur yığımını, platonik nesnelere gölgeler aleminde umarsızca uçuşmaya bırakmamak ve onlara yerel bir ad ve saha sağlamak maksadıyla bu tarihsel bağlamda üretilen temel mefhumların süzülmesi, bir diğeriyle irtibatlandırılması ve bunların sembolik tecessümlerinin kültürel özgüllükleri

dikkate alınarak resmedilmesi de zorunludur. Son olarak bu tasavvurların herkese muvafık ve farz olmaktan ve kitleye ferahlık sağlayan makul bir gaibe dair takdire şayan kanaatlerin de ötesinde, “inkarı mümkün olmayan, bilinen bir dünyanın sahil idraki olarak görünebildiği toplumsal düzenin biçimi”nin de tarif ve tahlil edilmesi gerekmektedir. Yine KSD’ye teşmil edilirse, bu yaklaşım mukayeseli analizde uzun erimli süreklilik ve kopuşların tespiti ve burada sosyo-kültürel örüntülerin rolünün anlaşılması bakımından ciddi faydayı haiz bir teorik-pratik mühimmat olarak değerlendirilebilir.

Geertz (2012, s. 68-70), toplumların eskiden olduğu şeyden şimdikiye dönüşmesinin sistematik değerlendirmesinin stratejileri olarak, *göstergesel*, *tipolojik*, *dünya-kültürleşme* ve *evrimsel yaklaşım* adı verilen dört temel izlekten bahseder. *Göstergesel yaklaşım*, toplumsal değişimi belli istatistiksel veriye özgüleyen buna karşın mezkur değişime dair önceden bilgi sahibi olmadan bir anlam ifade etmeyen bir anlayışı ifade eder. *Tipolojik yaklaşım*, değişimi belli ideal tiplerden diğerine kuantum sıçramalarda gözlemeye çalışan fakat herkesin kendi aşama teorisini icat ettiği, değişimin merhalelerini birbirinden kopuk biyolojik bir hadise olarak telakki eden ve aslında süreç olan şeyin kendinden menkul bir gerçeklik atfıyla statik bir resmi çizip bir müktesebatı haizdir. *Dünya-kültürleşme yaklaşım* da batıdan mülhem kültür ve kurumların hedef toplumda kök salmasına odaklanan, buna mukabil hedef kültürü pasif bir alıcı ve oradaki müesses yapıyı da sözümlerle ilerlemenin önünde engel gibi gören bir anlayışın ürünüdür. Son olarak *evrimsel yaklaşım* ise modernleşmenin dinamikleri olarak bireycilik, gelişen medenilik ve toplumsal farklılaşma gibi katalizörler üzerinden toplumsal hareketliliğin seviyesini ölçen, buna rağmen olmakta olan şeyin olması gereken şey olarak evrensel hakikat mertebesine yükseltildiği hayli sorunlu bir evrenselciliğe yaslanmasıyla temayüz eder. Bütün bu yaklaşımların değişimin mekanizmalarını değil sonuçlarını tasvir meyyal olduğunu belirten Geertz (2012, s. 70), antropologların yapması gerekenin mezkur sonuçlara değil bu sonuçları mümkün kılan koşulların neyin, neyle, ne türden etkileşimiyle hasıl olduğuna odaklanmak ve cari sonucu, eşyanın eşkalinden çıkarılabilecek sonsuzca olanaktan biri olarak değerlendirmek olduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan Geertz (2012, s. 98), insani kültürün salt gelenek ve kurumlardan değil, toplumsal bir varlık olarak kişilerin şahsi tecrübelerini açıklarken kullandıkları yorumlar ve deneyimledikleri hadiselerle uydurdukları kurgulardan da oluştuğunu ve böylelikle kişilerin nasıl davrandıklarına değil eşyaya nasıl bakmakta olduğunun da zamanla önem kazandığını belirtir. Geertz’e göre yaban akıl araştırmacılarının insan anlamasının çeşitliliğini ve çoğu

zaman birbirinden kopukmuş gibi cereyan eden hadiseleri, deneyimin rabitalandırma kalıplarının ışığında düzenlemesi ve insanın yaşamı anlamlı kılma çabalarının farklı biçimlerini de soruşturması gerekir. Ayrıca Geertz (2012, s. 102), bugün antropolojinin gözde temasının bildiğimiz anlamda öznel deneyim yahut dışsal davranış olmadığını, fakat bizzat bunların yönlendirdiği toplumsal olarak ulaşılabilir “anlam sistemleri”, inançlar, mitler ve anlamlı nesnelere olduğunu ifade eder. Geertz’in bu noktada bir başka iddiası da bilhassa karşılaştırmalı din çalışmalarının bu semantik örgü içerisinde anlamlandırma formlarından sadece biri olarak dinin toplumsal yaşamın anlamlandırılması, idamesi ve deneyimlenmesindeki rolünü belirlemeye yönelik bilimsel olma çabasında fakat bu iddiasının kırılma noktasının farkında bir bilimsellik iddiasının peşinde olduğudur. Buradaki bilimselliğe ilişkin müphemlikten ileri gelen *mutsuz bilincin* sadece KSD için değil sosyal bilimlerin tümü için cari olması gereken bir *üretici tedirginlik* olarak telakki edilmesi gerektiği açıktır.

5. KÜRESEL SİYASET VE MEDENİYET TASAVVURLARININ MUKAYESELİ ANALİZİNE DAİR

Küresel siyasete ilişkin makro tavır alışların sıklıkla teşekküllü bir medeniyet tasavvuruna yaslandığı ve oradan devşirilen birtakım önyargıların da *stratejik* hamlelerle kendi evren tahayyülünü hegemonik kılmanın yol yordamlarını yokladığı göz önüne alındığında, menfi ya da müspet örnekler üzerinden bu tahayyüllerin çözümlenmesi, KSD bakımından hayli önemlidir. Bilhassa kurucu nitelikteki yahut literatüre önemli katkı mahiyetindeki çalışmaların nispeten teferruatlı bir analizi, cari durumdaki mukayeseli siyaset sahnesinin parametrelerini anlamak bakımından da elzemdir.

Bazı metinler her ne kadar dört başı mamur bir kavramsal yetkinlikte olmasa da siyasal konjonktürün özlü bir ifadesi olması ve üzerinde fazla durulmamış *bilinen bilinmeyenlerin* derli toplu bir artikülasyonunu temsil etmesi bakımından takdire şayandır. Böylesi metinlerin temel gayesi, sıklıkla, eldeki veri setini ortalama bir vatandaşın cari anlam dünyasından herhangi bir akademik inceltmeye gerek duymaksızın kaba hatlarıyla devşiren ve böylelikle kitlenin ilksel önyargılarına hitap ederek bunları alabildiğine sivriltilip dünya siyasetinin ağababalarının lehine olan aktüel siyasal arenanın görece krizine çare mahiyetinde olmakta olan şekliyle meşrulaştırılmasında hizmete koşulmasıdır. Bu minvalde Samuel P. Huntington’ın *Medeniyetler Çatışması* nam eseri tam da bu türden bir maksatlı akademik faaliyetin tipik bir numunesi olarak göze çarpmaktadır. Bu eser, küresel siyaset tartışmalarının temel referanslarından biri olmasının yanı sıra -yayınlandığı tarihten günümüze kadarki

dünya-tarihsel gelişmeler ekseninde bakıldığında- hali hazırdaki küresel siyaset sahnesinde temsil edilen cari oyunun suflerini içermesiyle de dikkate şayandır.

Kitabın esas itibariyle, Soğuk Savaş sonrası tavsayan dost-düşman dikotomisinin ihyası gerekliliğine binaen, genel manada bilhassa din temelli bir medeniyet kavramsallaştırması üzerinden kültür ve kültürel kimliklerin bir araya gelme, ayrılma ve çatışmalarda oynadığı temel role odaklandığını belirten Huntington (2015, s. 21-22), bu kavramsallaştırmasını beş temel başlık halinde destekleme yoluna gitmiştir. Huntington ilkin, tarihte ilk defa husule gelen çok kutuplu ve çok merkezli küresel siyaset arenasında çoğunlukla birbirlerinin ikamesi biçiminde kullanılan modernleşme ve Batılılaşmanın birbirlerinden farklı olduğunu belirtmiş, ne modernleşmenin evrensel bir uygarlığın müsebbibi olduğuna ne de Batılılaşmanın batı dışı toplumların batılılaşmasını beraberinde getirdiğine dikkat çekmiştir. İkinci olarak, medeniyetler arasındaki değişmekte olan güç dengeleri göz önüne alındığında Batının nispeten gerilemesi, Asya medeniyetlerinin ekonomik, askeri ve siyasal kudret bakımından giderek mesafe kat etmek suretiyle mütehakkim vaziyete bürünmesi ve İslam ve mensuplarında çevrelerini tedirgin eden muazzam bir nüfus patlamasının zuhur etmesi, batı dışı medeniyetlere dönük ilgide de ciddi bir artışa yol açmıştır. Üçüncü olarak, medeniyet mefhumuna yaslanan bir dünya nizamı ortaya çıkmış, kültürel rabitaları olanların birbirleriyle yakınlaştığı ve iş tuttuğu, medeniyetler arası geçiş gayretlerinin tedavülden kalktığı ve ülkelerin giderek medeniyetlerinin sevk ve idarecisi mahiyetindeki merkezi devletlerin çevresinde kümelenildiği müşahede edilir olmuştur. Dördüncü olarak, Batının evrenselcilik iddiasının bilhassa Çin ve İslam gibi medeniyetler nezdinde ciddi karşı koyuşlara maruz kalmasının yarattığı çatışmalar, büyük ölçüde Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki fay hattında cereyan eden savaşlarda medeniyet bakımından hısımların da iki taraf lehine iştirakini beraberinde getirdiği için, gerginliğin yayılması tehlikesini ve merkezi devletlerin mezkur çatışmaların önlenmesi adına inisiyatif alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Beşinci ve son olarak ise, Batının varlığını -üstünlüğü diye de okunabilir- sürdürebilmesinin ön koşulunu, Amerikalıların Batılı kimliklerini biteviye parlatmasına, evrenselcilik iddiasından vazgeçip kendi hasletlerinin kıymetlerine meftuniyetlerini alabildiğine arttırmasına ve Batı dışı mecradan gelebilecek muhtemel tehlikelere karşı kendiliklerini koruyabilme ve yenileyebilmesine bağlamış ve küresel çapta bir medeniyetler savaşından kaçınmanın yoluyla karar vericilerin dünyadaki cari çok medeniyetli yapıya gönül indirmeleri ve bu yapının korunması için müşterek hareket etmelerinden geçtiğini iddia etmiştir (Huntington, 2015, s. 22-23).

Medeniyetlerin muhteviyatını belirleyen temel ölçütün din ve dil olduğunu belirten Huntington, Batı medeniyetinin diğerlerinden önde olmasını *klasik miras, Katoliklik ve Protestanlık, Avrupa dilleri, dini ve dünyevi otoritenin birbirinden ayrılması, hukuk devleti, toplumsal çoğulculuk, temsili kurumlar ve bireycilik* hasletlerine bağlamış ve bütün bunların tek tek diğer medeniyetlerde de bulunabileceğini fakat tümünün birden bileşiminin Batı'nın ayırt edici hususiyeti olduğunu dile getirmiştir (Huntington, 2015, s. 89-96). Küresel siyaset arenasındaki değişen yahut değişmeye namzet güç dengeleri dikkate alındığında Batının silahlanma, insan hakları ve demokratikleşme ve göç mevzularındaki ikircikli tavır alışını anlamak mümkündür. Günümüzde Batının kendi durumunu konsolide etmesinin yolu da kendi zenginliklerini diğerleri üzerinde havuç-sopa sarkacında ustaca kullanmak, Batılı ittifakı pekiştirmenin yanı sıra Batılı olmayanlar arasındaki farklılıkları kaşımak, kendine muarız medeniyetlerle temposunu kendi belirlediği bir çatışma ve mütereddit medeniyetlerle ortak çıkarları parlatma eksenli bir stratejiyi liyakatle yürürlükte tutmaktan geçmektedir (Huntington, 2015, s. 304).

Batı medeniyetinin tedrici genişlemesi ve hegemonyasının durduğu hatta gerilemeye yüz tuttuğu, Batıdaki demografik krizin göç yoluyla telafi edilmesinin yarattığı çokkültürlülüğün etno-kültürel saflığın da akamete uğramasını beraberinde getirdiğini belirten Huntington, bütün bu gelişmelerin yarattığı genel ahlaki çöküntünün de Müslümanlar ve Asyalılar tarafından kendi ahlaki üstünlüklerinin vesilesi haline getirildiğini iddia eder., Buradan hareketle Huntington (2015, s. 461), alarmist bir telaşa, ABD'nin çokkültürlü yapısını öne çıkarıp onun Batılı köklerini anlamsızlaştırmaya çalışan sayıca az fakat entelektüel açıdan etkili siyasal liberallere karşı, günahı sevabıyla Batılı köklerine kıskançlıkla sarılan, kendini batılı olmayanlardan keskin çizgilerle ayıran bir anlayışın ihyasının peşine düşmek gerektiği kanaatindedir. Batı kültürünün evrenselliğini savunan ve empoze eden Soğuk Savaş artığı anlayışın cari küresel siyaset sahnesinde *çekirdek devletler* arası bir medeniyet savaşının müsebbibi olabileceği ve muhtemel bir savaşın da Batının yenilgisiyle sonuçlanabileceği için tehlikeli olduğunu dillendiren Huntington (2015, s. 467-468), bunun yerine Batı kültürünü diğer kültürlerden ayıran *bireysel özgürlük, politik demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları* vb. mefhumlar üzerinden biricikleştiren ve evrensel olmasıyla değil tek olmasıyla kutsayan bir yaklaşımı önermektedir. Her ne kadar Batının tedrici evrenselliğine şerh koysa da Batılı değerlerin üstünlüğüne gönülden bağlı ve onun iyiliği için evrensellik iddiasından yüz geri edilmesi gerektiği iddiasına yaslanan *medeniyetler çatışması* tezi KSD açısından, dünyaya dair hayli özcü ve muhafazakar bir bakış açısının tezahürü olmasıyla dikkate değerdir.

Toplumsal yaşamın dünya çapında iyileştirilmesinin bütün farklılıkların tekamülünden geçtiğine kani sol-liberal ütopyanın aksine her türden farklılığı birbirinin muhtemel düşmanı biçiminde telakki eden bu anlayış, mukayeseyi anlama cehdiyle değil alt etme saikiyle icra ettiği için sorun çözen değil sorun üreten ve derinleştiren bir mahiyette iş gördüğü için problemlidir.

MIT’de iktisat profesörü olan Daron Acemoğlu ile Harvard Üniversitesi’nde siyaset bilimi profesörü olan James A. Robinson’un *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri* başlıklı kitapları ise bir diğer makro analiz çerçevesi öneren çalışma olarak göze çarpar. Şimdilerde giderek moda olmaktan çıkıp bir kaç iyi niyetli, naif akademisyen yahut siyasetçi tayfasının ilgiye şayan bulunduğu kalkınma meselesini neolitik çağdan günümüze kadar oldukça geniş bir tarihsel kesitte ele alan bu çalışma, kurumsalcı siyaset bilimi zaviyesinden zenginlik ve yoksulluğun kaynaklarını anlamak ve bu minvalde kalkınma meselesine radikal olmayan, uygulanabilir çözüm önerileri getirmek maksadındadır. Kalkınma literatürünün geniş çaplı bir biçimde taranması üzerinden Dünya çapında refah düzeyinin ıslah ve ihyasının koşullarına odaklanan çalışma, salt iktisadi öncüllerle değil siyaset kurumlarının liyakatini de dikkate alan tavrıyla ekonomi-politik bir izah çerçevesi ortaya koymaktadır denilebilir.

“Kapsayıcı ekonomik ve siyaset kurumları” ve “sömürücü ekonomik ve siyaset kurumları” biçiminde tarif ettikleri kavramsal bir ayrım vasıtasıyla dünya çapında refah ve fakirliğin sebepleri, dağılımı ve ortaya çıkış tarzlarına dair kavramsal bir çerçeve oluşturma gayretinde olan Acemoğlu ve Robinson, kurumların toplumların iktisadi ve beşeri muvaffakiyetinde oynadığı tayin edici rolün ekonomi-politik bir bakış açısıyla sarıh bir açıklamasını yapmak amacındadır. Bu anlamda Acemoğlu ve Robinson, yoksulluk ve refah düzeyinin siyaset iktidarın tek kişi ya da küçük bir toplumsal grubun tekelinde olduğu durumlarda eksi yönde, yönetim vatandaş ilişkisinin sorumluluk, katılım ve şeffaflık ekseninde ilerlediği ve böylelikle iktisadi zenginliğin müşterek paylaşımının koşullarının cari olduğu durumlarda ise oldukça pozitif yönde olduğu görüşünü ortaya atarlar. Bu görüşten hareketle de fakir bir memleketin gerekli siyaset-kurumsal düzenlemeleri yapmasıyla kitlenin genelinin siyaset iktidardan pay aldığı ya da en azından bunun kanallarının alabildiğine açık olduğu bir iktisadi, siyaset ve ekonomik yenileşmeyi de sağlayabileceğini salık verirler (Acemoğlu & Robinson, 2017, s. 13-14). Bir diğer deyişle yoksulluk ve refahın kökenleri müşterek olsa da onların toplumlar nezdindeki alımlanma biçimleri farklılık arz ettiğinden bu durum her ülkede kendine özgü bir kurumsallığı vücuda getirir ve mezkur kurumlar pratik yaşamda toplumsal davranış

örüntülerini ciddi manada belirlediği için de onların sosyal ve iktisadi muvaffakiyetini ziyadesiyle etkiler (Acemoğlu & Robinson, 2017, s. 47).

Makro sosyo-ekonomik analiz çerçevesi olarak açıklayıcı olmaktan uzak tezlerden ilkin, ülkeler arası refah ve zenginlik farkının coğrafi hususiyetlerden neşet ettiğini iddia eden *coğrafya tezinin* adını zikreden yazarlar, modernitenin hükmünü icra etmeye başladığı bilhassa 19. yüzyılla beraber zuhur eden müthiş eşitsizliğin tarımsal girdi ve verimlilik farkından ziyade, sınai teknolojilerin ve bunların mamullerinin asimetrik dağılımı ve paylaşımından ileri geldiğini vurgulamış, cari eşitsizlikteki temel belirleyenin teknolojinin dağılımı ve onun icrasındaki farklılık olduğuna dikkat çekmişlerdir (Acemoğlu & Robinson, 2017, s. 52-58). Zenginliği kültüre özgüleyen bir diğer teveccüh gören hipotez olan *kültür hipotezi* de -salt dine değil her türden sosyo-kültürel örüntüye referansla- herhangi bir coğrafyadaki inkişafı anlamlandırmaya çalışırken kültürle ilişkili toplumsal kuralları, eşitsizlikleri ve refah farklılıklarını mümkün kılan koşulları oluşturan kurumsal nitelikleri belirlemede önemli ve kadim bir rolü haiz olması hasebiyle belli oranda faydalı sağlamaktadır. Buna karşın fazlasıyla din, ahlak ve değerlere vurgu yapan enikonu özcü bir açıklama modeli olarak misal Kore Savaşı öncesinde kültürel anlamda neredeyse homojen ve tek ülke olan Güney ve Kuzey Kore arasındaki muazzam sosyo-ekonomik farkın izahından vareste olduğunu da vurgulamak gerekmektedir (Acemoğlu & Robinson, 2017, s. 60-64). Toplumsal artığın tanzimindeki muvaffakiyeti açıklama gayretindeki bir başka anlayış olan *cehalet hipotezi* ise Acemoğlu ve Robinson'a (2017, s. 66-69) göre, yoksul diyarların bir dolu ekonomik başarısızlık ve bunların kümülatif etkisinden sebep kronik bir döngüyle sürekli hale gelen krizlere nasıl müdahale etmesi gerektiğinden bihaber siyasal ve ekonomik seçkinlerin zayıf performansına odaklanmasıyla dünyadaki eşitsizliğin menşei ve sürekliliğine ilişkin anlamlı bir yanıt olmaktan uzaktır.

Acemoğlu ve Robinson nazarında, ekonomik ve siyasal kurumlar arasında kuvvetli bir etkileşim olduğu açıktır ve sömürücü siyasal kurumlar iktidarı oligarşik hatta monarşik bir tarzda yoğunlaştırmaya meyyal olduğu gibi iktidarın tatbikinde de herhangi bir kayıt koymaya alabildiğine gönülsüzdür. Buna mukabil iktidarın geniş tabanlı kullanımına dayanan kapsayıcı siyasal ve ekonomik kurumlar ise iştiraki kısıtlayan, ayrıcalıklı bir kesimin kullanımını önceleyen ve bunun için piyasanın ve toplumsal alanın sevk ve idaresine müdahil olan her türden kayıttan ilanihaye ortadan kaldırılmasına angajedir. Sömürücü siyasal kurumların kapsayıcı biçimde değiştirilmesinde 1688 İngiliz "Görkemli Devrimi"ni tarihsel bir dönemeç addeden (Acemoğlu & Robinson, 2017, s. 100) yazarlara göre, bu gelişme sonucunda siyasal

katılım azamileştirilmiş, siyasal seçkinlerin tayin edici rolü ciddi oranda tavsamış ve Joseph Schumpeter'in *yaratıcı yıkım* olarak telakki ettiği Sanayi Devrimi'ne (Acemoğlu & Robinson, 2017, s. 84) giden yolun taşları döşenmeye başlanmıştır.

Şimdiye kadar yaptıkları mülahazaların ciddi bir tarihsel mühimmattan hareket ettiğini fakat dünya çapındaki eşitsizliklerin temellerini mukayeseli bir çerçevede tespiti çalışmaları için tarihsel malumat üzere bina ettikleri teorilerinin kaçınılmaz olarak bir tarihsel determinizm ya da herhangi bir türden determinizmden hareket etmediği gibi bu minvalde bir belirlenimciliğe de meyyal olmadığını iddia etmektedir. Buradan hareketle dünya tarihsel bir modernleşme teorisi tesis etme niyetleri olmadığı gibi kendileri dışında bu türden bir girişimi de anlamlı bulmadıklarını belirtmektedirler (Acemoğlu & Robinson, 2017, s. 410-420). Acemoğlu ve Robinson'un refah ve zenginliğin tanzimine ilişkin makro sosyo-ekonomik analizleri, coğrafya, kültür ve cehalet odaklı çözümlene gayretlerine bu üçünü de aşan kurumsal niteliklerin tesisi, durumu ve bunların toplumsal ve ekonomik zenginliğin üretimi ve paylaşılmasındaki rolü üzerinden yanıt veren bir izah formu geliştirmesiyle KSD'nin kendi kurumsalcı yaklaşımlarıyla benzerlik gösteren bir anlayış gibi görünse de esasen iş gördüğü muazzam tarihsel-toplumsal data vasıtasıyla ciddi bir vaka ve malumat zenginliği barındırması bakımından dikkat çekicidir.

6. MUKAYESELİ ANALİZİN SOSYO-KÜLTÜREL ÜTOPYASI OLARAK ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK

KSD, siyaset alanının gerek yerel gerekse de küresel boyutta tahkiminde, kurumsal bir nitelik kazanmasında ve siyasal karar süreçlerinde etkisi fazlasıyla hissedilen kültürel özellikleri, mukayeseli ve ilişkisel bir mahiyette inceleyerek bütün bunlar üzerinden iyi kötü mutabık kalınabilecek konvansiyonel birtakım öngörülere ulaşma çabasındadır. KSD'nin bu gayreti sadece, bütün kültürel unsurların beraberce yaşadığı, hayatı deneyimlediği ve kendini gerçekleştirme olanağı bulduğu çokkültürcülük temelli siyasal tavır alışların cari olduğu yahut yaşama şansı olduğu bir ortamda anlamlı hale gelecektir. Dolayısıyla çokkültürcülüğün tarihsel serüveni, bugüne etkisi ve hali hazırda yaşanmakta olan teorik-pratik külliyatına daha da ayrıntılı eğilmek KSD'nin bu çok taraflı yapısını da fazlasıyla zenginleştirecektir.

Faşizm ve ırkçılık illetinin bir daha geri dönmemesine tarih sahnesinden silinmesi maksadıyla bu yöndeki siyasal tavır alışların kalıntılarına karşı özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası toplum müthiş müteyakkız hale gelmiştir. Hususen Keynesçi iktisat politikalarının sonucu ortaya çıkan sosyal refah devleti ve 68' *Hareketi*'nin tetiklediği eşitlikçi ve özgürlükçü siyasal fikirlerin etkisiyle sosyal yaşamın çok kimlikli ve kültürlü bir anlayış

temelinde yeniden düzenlemesi gibi demokratik siyasal talepler ciddi anlamda popüler olmuştur. Bu anlamda gerçekte herhangi bir sınıf ya da zümreyi seçip ona ayrıcalık atfetmeyen çokkültürcülüğün toplumsal tekillikler nedeniyle herkese eşit biçimde uygulanması gerektiğini iddia eden Tariq Modood (2014, s. 18), bu kavramı Batıya dışarıdan gelen göçmenlerin oluşturduğu “azınlıkların siyasal intibakı” anlamında kullanma temayülündedir. Ayrıca Modood (2014, s. 20, 32), derinlikli bir siyaset felsefesi olmaktan çok geçmişteki ortak yaşam anlayışına karşıt olsa bile liberalizm ve sosyal demokrasi eksenli eşit ve özgür yurttaşlık düşüncesinin bir sonucu gibi görmek gerektiğini ifade ettiği çokkültürcülüğün, özellikle 11 Eylül’ü müteakip çokkimlikliliğe gösterilen müsamahanın bir Müslüman radikalizmine kapı araladığı savıyla suçlu ilan edilmesine ve bu biçimiyle krize girdiği savunusuna karşın eğer böyle bir kriz varsa bile bu krizin, onun asıl şimdi ısrarla gündemde tutulmasıyla üstesinden gelinebileceğini belirtmiştir.

Dünyanın önde gelen liberal çokkültürcülük kuramcısı Will Kymlicka da (1998; 2004, s. 73-105) John Rawls’a referansla tarafsız olarak konumlandığı devleti, dini gruplar üzerinden değerlendirildiğinde sekülerizme, göçmen ve azınlıklar tarafından incelendiğindeyse çokulusluluğa kayan kendinden menkul bir evrenselciliğe meylederek yorumlamıştır. Kymlicka’nın bu yaklaşımına karşı her bir topluluğu bizzat kendi beyanlarına istinaden kavramsallaştıran ve bunları hayali bir toplumsal, siyasal yahut fikri bütünlüğün parçasına indirgemeyen aşırı tekilci bir çokkültürcülük anlayışını gündeme getiren Modood (2014, s. 43-60, 61-92), ayrıca kültürden ziyade başkalığa ve çokluğa önem veren, toplumsal birliği birey temelinde değil gruplar düzeyinde kavrayan ve her neviden eşitsizliği çokkültürcü siyaset ve pratiğin öncülüğünde çözümleyen kendi yaklaşımının da bir sinopsisini vermiştir.

Bilhassa Müslüman göçmenlerin Batılı toplumsal yaşama intibakının Fransa’da icra edilen türden militan sekülarist pratiklerle değil *ıımlı sekülarizmle* mümkün olduğunu belirten Modood (2014, s. 111), bunun da çokkültürcü eşitlik kavramsallaştırmasının mütemmim cüzü olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Türkiye’de Cumhuriyetin kurucu elitinin militan sekülarizme meftun tavrının, ağırlığı Müslüman duyarlılıklara sahip kitle nezdinde yarattığı öfkenin, memleketin cari siyasal arenasında yarattığı rövanşist hezeyanlar dikkate alındığında, Modood’un sekülarizme ilişkin bu dozaj uyarısı daha da anlam kazanmaktadır. Modood, devletle kayıtlanmayıp topluma şamil kılınmış, güncel gruplaşma fikrinin çoğul türleriyle denk ve çoklu söyleşi vasıtasıyla gruplardan birini diğerlerine örnek grup olarak cebretmeyen çoklu temsil türleri ve farklı, yeniden düzenlenmiş milli kimlikler üzerinden yürütülen bir yurttaşlık ufkunun artikülasyonuna girişmiş ve çokkültürcülüğün cari krizin

müsbibi olmadığı gibi derinleşmeye mütemayil bu krizin çözümünde daha da işlevsel olduğu iddiasını bir kez daha yinelemiştir. İlaveten çokkültürcülüğü -birçok siyasal nosyon da içeren- normatif bir kavram olarak, yalnızca nüfus ya da toplum temelli tasvirlerden oluşan çokkültürlülükten ayırmıştır (Modood, 2014, s. 210). Toplumsal hayattaki siyasal fikir ve pratiklerden kaynaklandığı için soyut nitelikli olmayan ve Batılı merkez solun siyasal öncelikleriyle biçimlenen çokkültürcülüğün de hali hazırdaki siyasi gelişmelere duyarsız bir iyimserlikten çok menfi koşullarda dahi demokratik yurttaşlık temelli, dinamik nitelikte ve her türden başkılığı kapsayan bir anlayış olarak gündeme dair şimdi bile söyleyebileceği şeyler olduğunu iddia etmiştir.

Bütünleşmeyi çokkültürcülüğe aykırı bir mefhumdan ziyade onu da kapsayan bir şemsiye mefhum olarak belli bir kuramsal seviye biçiminde düşünen Modood (2014, s. 214, 223), bu seviye tanımlamasını 1. *Asimilasyon*, 2. *Bireyci bütünleşme*, 3. *Dünya yurttaşlığı*, 4. *Çokkültürcülük* aşamalarından müteşekkil bütünleşme kavramsallaştırmasıyla desteklemiştir. Modood (2014, s. 244, 247) ayrıca, çokkültürcülüğün, bütünleşmenin en ileri versiyonu olarak gerideki aşamalardan süzülerek gelen deneyimlerin toplumsal çeşitliliğinin korunmasında bir iyileşmeye tekabül ettiğini ve misal Britanya'da devletin Britanyalılık kimliğinin sınırlarının tedrici genişletilmesine yönelik tavrının çokkültürcü bir vatandaşlık tahayyülünün icrasında ilginç bir örnek olduğunu dile getirmiştir.

Son olarak Modood (2014, s. 250), ciddi sayıda Müslümanın Batı topraklarında yaşıyor olmasından kaynaklandığı düşünülen *çokkültürcü hassasiyet ve ılımlı sekülerizm* eksenli Batıdaki sekülarist krizi de göç sonrası çokkültürcülüğün krizi olarak okumayı önerir. Bilhassa Müslümanların Batı kamu sahasında daha fazla görünür hale gelmelerinin yarattığı dinsel görünümlü olsa da özünde kültüralist tepkinin çözümünün, dindarların sadece kendi özel alanlarını değil kamu sahasının tümünü ilgilendiren hadiselerle ilişkin de söz söyleme hakları olduğunun kabulüyle ancak mümkün olacağı kanaatindedir. Ayrıca Modood (2014, s. 272), Avrupalı liderlerin kültüralist tepkiyi harlayan çıkışları karşısında Avrupa kamuoyunun ılımlı sekülarizmi çoğul kılmak ya da terk etmek ikilemiyle karşı karşıya olduğunu iddia ettiği gibi Avrupa'da cari sekülarizmin Müslümanları da içine alacak biçimde genişletilmesinin mezkur kitlenin buraya intibakının da temel belirleyeni olacağını vurgulamadan geçmez. Bu yaklaşımıyla Modood, KSD bakımından belli etnik ve dinsel grupların muhtelif yönetimler altında kendi kimliklerini deneyimleme ve gerçekleştirmeleri noktasındaki farklılıklar ve değişik tavır alışlara ilişkin mukayeseli bir analiz vasıtasıyla iyi yönetimin koşul ve kaidelerini tespit ve tesise ilişkin mülahazalarda bulunma imkanına da katkıda bulunmaktadır.

7. ÇÖZÜM YOLLARININ TIKANIŞININ MÜSEBBİBİ YAHUT NETİCESİ OLARAK ŞİDDET VE SAVAŞ

KSD'nin temel meşgalesinin iyi yönetimin yol ve yordamlarını oluşturmak için tüm siyasal tavır alışların mukayeseli bir çözümlemesini yapmak ve buradan belli belirsiz bir yol haritası çıkarmak olduğu düşünüldüğünde, iyi yönetime engel teşkil eden, yönetim zafiyetinin hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilebilecek kolektif şiddet ve savaşa da değinmeden geçmemek gerekmektedir. Kolektif şiddet ve savaşın muhtelif tezahürlerinin analizi, bunları mümkün kılan koşulların nitelikli bir analiziyle mümkün olabilecek ve buradan bir eylem repertuarı çıkarmak da geleceğe ilişkin sağduyulu ve umutlu bir yönelimin imkanına destek verecektir.

Şiddetin insan davranışına rengini veren temel güdülerden biri olduğu aşikar olsa da onun niteliği ve muhteviyatına yönelik tartışmalar ve ihtilaflar da bir o kadar çoktur zira mefhumun kendisi çoğunlukla toplumsal yaşamın neredeyse her veçhesinde şu veya bu şekilde cereyan eden olgusal bir hadiseye tekabül etmektedir. Bu yönüyle bilhassa kolektif şiddetin tesadüfen hasıl olmuş makul bir saha vücuda getirmediği ve özünde şiddet ihtiva etmeyen istişarelerden neşet eden yan etkilerden tezahür ettiği savunulabilse ve her ne kadar onun tözü ve cevheri gibi özcü izahatlar mümkün olmasa bile, kolektif şiddete dair genel hatlara sahip bir robot resim çıkarmak imkan dahilindedir (Tilly, 2009, s. 7-8). Kolektif şiddet türlerini *dağınık saldırılar, kesintiye uğramış müzakereler, bireysel kavgalar, fırsatçılık ve yağma, koordine yıkım ve şiddet ritüelleri* başlıkları altında tasnif etmeye çalışan Tilly, buradan şiddetin mahiyetine ilişkin çıkarımlarda bulunmak ve onun olabildiğince ortadan kaldırıldığı bir siyasal toplumsal kurumsallaşmanın koşullarına odaklanmak amacındadır.

Oldukça karmaşık ve dinamik bir anlam ağı ve eylem dizgesiyle cereyan eden şiddet örüntülerinin muhtelif zaman ve mekanlardaki tezahürleri, salt katıksız bir şiddet seremonisi şeklinde değil de şiddet içermeyen bir toplumsal faaliyetle müttelik bir biçimde de ortaya çıkabilir. Bu haliyle şiddet siyasal rejimlerden kültürel hususiyetlere, müşterek hak talebinden kişisel husumetlere varıncaya dek muazzam bir farklılıklar evreninde iş görmektedir denebilir. Hülasa şiddetin muhtelif hallerinin sarıh bir biçimde anlaşılması ya da en azından genel hatlarına dair fikir sahibi olunması, mümkün merteye şiddetten azade kılınmış bir iyi yönetim odaklı bir toplumsal hayat tahayyülünün muhkem kılınması için KSD nazarında da ciddi kıymeti haizdir.

Öte yandan yine muhtelif ihtilafların çözümünde kaçınılmaz bir son çare vazifesi gören savaş mefhumu da KSD'nin mühim ilgi alanlarından birini teşkil etmektedir. Dünyanın -teknik

ilerlemenin de katkısıyla- tek bir ultra-mekan boyutuna bürünmesi, eskinin savaş ve strateji tanımlarının kökten sorgulanması, hatta onları sağ tutan koşulların yokluğunda bizzat bu mefhumların bekasının mevzu bahis olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (Stephens & Baker, 2009, s. 13). Küresel sistemin üzerinde bina edildiği ulus-devlet eksenli yapının küresel bir tek pazar ekseninde giderek kurumsallaşması, çoğu durumda iktisadi bakımdan devletlerden de büyük bir güce sahip çokuluslu şirketlerin cirit attığı bir siyasi arena ortaya çıkarmıştır. Buna mukabil mezkur durumun mağdurlarının kendi bekalarının tek savunucusu olarak ulus-devlete sarılması ise ona tersinden bir güçlenme imkanı sağlamış ve bu durum iktisadi mağduriyet ve milliyetçilik eksenli ulus devlet meftuniyetine de can suyu vermiştir.

Bir diğer cephede, iki egemen güç arasında düzenli birer ordu ile belli bir yer ve zamanda cereyan eden çatışma biçimindeki konvansiyonel savaş tanımı, günümüzde, devletlerin göğüs göğse çarpışmasından ziyade propaganda, dezenformasyon, psikolojik harekat ya da uluslararası kurumlar vb. gibi unsurlarla farklı ekonomik ya da siyasi yaptırımları ifade eden *Soğuk Savaş* benzeri caydırıcı politikalar vasıtasıyla icra edilen bir çatışmaya dönüşmüştür. Konvansiyonel savaşa bir diğer karşıt örnek de düzenli ordudan çok küçük silahlı gruplar ya da paramiliter örgütlenmeler yoluyla düzenli ordu ya da her türden muarıza yönelik yürütülen yeri ve zamanı belirsiz, uluslararası savaş hukukunun normlarından azade bir sıcak çatışma biçiminin yaygınlaşmasıdır. Bir diğer deyişle klasik manadaki savaşlar yok olmaya yüz tuttukça onların yerini, süreklileşmiş bir şiddet hali, toplumun tümüne sirayet etmiş bir tür iç savaş iklimi, vekalet savaşı ve geleneksel savaş hukukunun normlarıyla izah edilemeyecek düzeylerde seyreden bir *terörizmin şiddet orjisi* almıştır (Kardeş, 2019, s. 20).

Devletler de bu gerilla tipi örgütlenmelerle aynı türden özel harp teknikleriyle mücadele etme yoluna gitmiş bu da savaş hukukunun varlığını ve müeyyidelerini her şeye rağmen gözetmesi gereken kamusal bir kurum olarak ordunun eylemlerinin meşruiyeti bakımından ciddi bir kriz doğurmuştur. Bu bakımdan yeni türden savaşları eski tip bir strateji, plan ve taktikler ekseninde yürütmenin koşulları giderek ortadan kalkmış, silahlı kuvvetlerin salt bir muharip olarak kullanılmasının yanında onu da kuşatan birtakım değer, siyaset ve pratiklerle beraber hareket eden çok taraflı ve kimi zaman birbiriyle çelişen birtakım talep ve pratikler üzere iş gören bir kurum olarak düşünülmesi elzem olmuştur (Stephens & Baker, 2009, s. 360-361).

Buradan hareketle KSD minvalinde bu analizler toplumsal ihtilafların giderilmesi ve müzakere edilmesinde değişen tarihsel koşulların, son çare olsa da temel ihtilaf giderme konvansiyonlarından biri olan savaşın mahiyetinde de çaplı dönüşümler yarattığını ortaya

koymasıyla önem arz etmektedir. KSD'nin bir başka hedefi de her türden ihtilafın savaş ya da müzakere -hangisi olursa olsun- yoluyla üstesinden gelinmesinin mukayeseli bir çerçeveden izah edilmesi ve iyi yaşam ve yönetimin tesisinin dikkat kesilmesi gereken kriz an ve alanlarına ışık düşürülmesidir. KSD'de sıklıkla tartışılan bir başka revaçta tez de bir nevi taşıma suyla değirmen döndürme faaliyeti olarak otokratik rejimlerin Batılı değerlerin bayraktarı olarak süper devletlerin askeri müdahaleleriyle uygar dünyaya kazandırılmasına yönelik haklı müdahale ya da savaş tezidir. Buradan hareketle ABD gibi bir süper gücün bazen doğrudan çıkarı olmasa da salt insani gerekçelerle müdahaleyi bir tür reklam gideri minvalinde değerlendirebileceğini belirten görüşe karşı, emperyal güçlerin -kimi kez insani nitelikleri daha önde müdahalelere denk düşen birtakım faaliyetleri olabilsede- esas itibarıyla uzun yirminci yüzyılın emperyal barbarlıklarının mütecaviz temsilcileri olduğunu hiçbir zaman akıldan çıkarmamak gerekmektedir (Hobsbawm, 2008, s. XVII). Ayrıca şimdiye kadarki örnekler üzerinden bu türden müdahalelere maruz kalan ülkelerin ezici bir çoğunluğunda arzu edilen sözde hedeflere ulaşmak bir yana eskiye rahmet okutan bir zelilliğin hüküm sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal kurumların ani müdahalelerle bir anda değişmediği, demokratik ve insani değerlerin teknoloji ithali gibi hızlı ve semeresi hemen görülen bir şey olmadığı ve dolayısıyla tarihte bu anlamda çok az kestirme yol olduğu da bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir (Hobsbawm, 2008, s. XXII).

8. SONUÇ

Sonuç olarak KSD'yi birçok veçhe ve katmandan müteşekkil, her türden unsuru kendine konu ve dert edinen, insan topluluklarını oluşturan kuramsal ve pratik bütün eylem ve fikirleri bünyesine katmaya gayret gösteren ve bütün bunlar üzerinden sosyal hayatın mütekamil bir biçimde ve toplumsal çatışmaların azaltılmasını hedefleyen bir iyi yönetim idealine bağlı, bütün bu yönleriyle normatif nitelikli bir sosyal bilim olarak tarif etmek mümkündür. Bu anlamda KSD'nin yalnızca tarihsel olayların günü gününe kaydına sevdalı karşılaştırmalı bir vakanüvislik yahut kamu yönetimine ilişkin teknik düzeyde kimi kural ve kaidenin tayinine adanmış bir tür teknisyenlikten ibaret olmadığını belirtmek gerekmektedir. Burada üzerinde durulan öncü metinlerden de anlaşılacağı üzere KSD, dünyaya ve orada yaşayan bütün insan topluluklarına dair amatör nitelikli bir hayret ve merak duygusunu, kesinliklere dayalı açıklama ve yargılara varmanın sosyal bilimsel bir fantezi olduğunun farkındalığına rağmen yitirmeme gayretindedir. Hülasa, bu dünyada toplumsal refah ve mutluluğu önceleyen makul nitelikli bir ortak yaşamın ne türden fikir ve pratiklerle müesses hale getirilebileceği sorusundan ilham alan KSD, siyaset, kültür, ekonomi ve yönetim gibi mefhumların sosyal

bilim müktesebatı vasıtasıyla karşılaştırmalı bir biçimde sorunsallaştırması ve incelenmesi çabasının adıdır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2017). *Ulusların düşüşü* (Çev. F. R. Velioglu). Doğan Kitap
- Foucault, M. (1995). *Ders özetleri 1970-1982* (Çev. S. Hilav). Yapı Kredi Yayınları.
- Geertz, C. (2012). *İki kültürde İslam* (Çev. M. M. Şahin). Küre Yayınları.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin yorumlanması* (Çev. H. Gür). Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. J. (2008). *Küreselleşme, demokrasi ve terörizm* (Çev. O. Akınhay). Agora Kitaplığı.
- Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler çatışması ve dünya düzeninin yeniden kurulması* (Çev. M. Turhan ve C. Soydemir). Okuyan Us Yayınları.
- Kardeş, M. E. (2019). *Yönsüzleşmiş savaşlar: Politik felsefenin bir sınır meselesi olarak savaşa dair*. Pinhan Yayıncılık.
- Kymlicka, W. (2004). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş* (Çev. E. Kılıç). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık* (Çev. A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları.
- Lane, R. (2014). *Karşılaştırmalı siyaset sanatı* (Çev. Z. A. Kılınç). Küre Yayınları.
- Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük*. (Çev. İ. Yılmaz). Phoenix Yayınevi.
- Stephens, A., & Baker, N. (2009). *Savaşı anlamak* (Çev. S. Yazır). Phoenix Yayınevi.
- Tilly, C. (2009). *Kolektif şiddet siyaseti* (Çev. S. Özel). Phoenix Kitabevi.